

AVESTO DA SUV KULTI BILAN BOG‘LIQ MIFLAR VA MIFOLOGIK OBRAZLAR

Majidova Shahnoza Komilovna

Komilovna.sh.m91@gmail.com

Termiz davlat pedagogika instituti

Katta o‘qituvchi

Annotatsiya. Zardushtiylik diniga mansub aqidalar, urf-odatlar, rasm-rusumlar izi azaldan shu makonda yashab kelayotgan xalqimiz turmush tarzida, qarashlarida, ular o‘tkazadigan marosimlarda saqlanib kelmoqda. Suv yomonlarni ham ezgulik yo‘liga jalb etadi degan qarash xalqimiz orasida yomon tush ko‘rsa suvga aytish urfini paydo qilgan, go‘yoki yomon tushlarni ham suvlar yaxshilik tomonga o‘zgartiradi.

Kalit so‘z: Zardushtiylik, suv kulti, rasm-rusum, iloh, yasht, hamd-sano, ezgulik baxsh etuvchi, shodlikning garovi, farzand ato etguvchi, yaxshilik, ezgulik timsoli.

Ota-bobolarimizning asrlar davomida to‘plagan hayotiy tajribasi, diniy, axloqiy, ilmiy, adabiy qarashlarini aks ettirgan zardushtiylik dinida quyosh, giyohlar qatorida suvga e‘tiqod qilingan. “Avesto”da suv- farovonlik, rizq-ro‘z, to‘kin-sochinlik manbai, hayot manbai, ozuqalarning yaxshisi, xushrog‘i, parvarish qiluvchi, darmonbaxsh, madad beruvchi va qo‘llaguvchi, ezgulik baxsh etuvchi, shodlikning garovi, farzand ato etguvchi, yaxshilik, ezgulik timsoli sifatida ta‘riflanadi¹. Asarda qayd etilishicha haqiqat va yaxshilik bunyodkori, ezgulik va poklik olamni yaratgan qudrat sohibi, mazdaparastlarning Oliy Ilohi Ahura Mazda birinchi osmonni, so‘ngra suvni yaratgan, shu sababli suv ulug‘, ilohiy mo‘jiza sanalib, u odamlarga kuch-qudrat bag‘ishlovchi, insonlarga yetkiziladigan ziyon-zahmatdan himoya qiluvchi, poklik baxsh etuvchi, niyatga yetkazuvchi, yaxshilikni yoyuvchi, xursandchilik olib keluvchi yaratq sifatida madh etiladi.

“Avesto”ning beshinchi “yasht”(olqish)i “Suvlar qasidasi”dir. Unda butun hayot, borliq taqdiri, mavjudligining sababchisi bolgan ilohiy ne‘mat - suvga hamdu sanolar aytiigan: “Nihoyat suvlarni olqishlaymiz. Quyi oqquvchi, yig‘ilguvchi va ravon oqquvchi, axuraviy ezgu niyatli suvlarni madh etamiz.

-Ey suvlar! Sizlar yaxshilik bilan ravonasiz, hilqatni yuvib, pok etasiz va ikki dunyo saodatiga sazavorsiz”².

“Avesto” matnidagi “pokiza suv”, “ezgu suvlar”, “yaxshi suvlar”, “pok suv”, “totli suv”, “ravon suv”, “oqin suvlar”, “barokatli suvlar”, “quyi oqquvchi suvlar”,

¹ Авесто: тарихий-адабий ёдгорлик / Н. Жўраев; таржимон А.Маҳкам.-Т.: Ф.Фулом, 2015, -732 б.

² Авесто: тарихий-адабий ёдгорлик / Н. Жўраев; таржимон А.Маҳкам.-Т.: Ф.Фулом, 2015, -323 б

“yig‘ilguvchi suvlar”, “ravon oqguvchi suvlar”, “ko‘lmak suvi”, “sho‘xchan jilg‘a”, “chashma suvi”, “qor suvi”, “yomg‘ir suvi”, “daryo suvi”, “tiniq suv”, “teran suvli daryolar”, “chashmazor suvlar”, “guzargoh suvlar”, “darmonbaxsh suv”, “o‘lik suvlar”, “o‘n suv qudrati”, “zavhar suvi”, “zavr marosimi suvi”, “ahuraviy ezgu niyatli suv”, “havm suvi”, “ashavan suvi”, “suv ma‘budlari”, “suv ilohalari” birikmalarida ajdodlarimizning suvga poklik timsoli sifatida qaraganliklari, suv marosimlari, bayramlari o‘tkazganliklari, tasavvurlaridagi suv ilohlariga sig‘inganligidan darak beradi. Bu birikmalarning ayrimlarining izohiga to‘xtalib o‘tamiz:

“Avesto”da “havm” muqaddas giyohning nomi, “havm sharbati” yoki “**havm suvi**” havmdan olingan suyuqlik bo‘lib u diniy marosimlar chog‘ida ichilgan. Zardushtiylik dinining ibtidoiy pallasidan so‘nggi davrlargacha bu giyoh va uning sharbati mazdaparastlarning turli marosimlarida asosiy o‘rinda turgan. Havm suvi o‘limni yenguvchi yoxud o‘limni qaytaruvchi, farzand ato etguvchi deb talqin qilinadi³. “Avesto”da naql qilinishicha, mazdaparastlik dinining eng ulug‘ vakili Zardusht ham shu havm suvining ichilishi natijasida dunyoga kelgan.

“Zavr”-“Avesto”da sut, havm kabi ichimlik yoki suyuqliklar bilan o‘tkaziladigan nazr-niyoz, ziyofat marosimi. O‘sha marosimda ichiladigan suv “**zavr suvi**” deb atalgan⁴.

Suvning tez, shiddat bilan oqishi kuch-qudrat ma‘nosi ifodalash uchun sabab bo‘lgan, “o‘n suv qudratiga ega bo‘lmoq” birikmasi o‘nta daryo qudratiga ega bo‘lmoq ma‘nosi ifodalangan.

Axura Mazda butun ezgu borliqni va uning rivoju ravnaqini ta‘minlash uchun bir necha ma‘budlar yoki ilohlarni yaratgan. Masalan, suv ilohi, yomg‘ir ilohi, ezgulik ilohi, mehr ilohi, havo ilohi, hayvonlar ilohi, tiriklik ilohi, yil ilohi (bunday ilohlar soni 100 ga yaqin). Shulardan suv xudosi, ilohasi, ma‘budi sifatida bir necha mifologik obrazlar tilga olinadi:

Apam Napat – dunyodagi barcha suvlar xudosi, “suvlar nabirasi” deya izohlangan. Ba‘zi o‘rinlarda Axura Mazdaning bir sifati ma‘nosida tilga olinadi. “Buzrugvor rad Apam Napat va Mazda yaratgan suvlarga hamd-sa‘nolar, xushnudlik va maqtovlar bolsin”.⁵

Ardvi Sura – suv va hosildorlik ma‘budasi. Izohda Amudaryo (Farog‘kard) xudosi deyilgan, chunki matnda Ardvi Sura so‘zi bilan Amudaryo nazarda tutiladi. Ardvi Sura yerdagi qo‘y-qo‘zi, mol, yilqi hamda odamlarning himoyachisi. Ardvi Suraning qudrati bilan bular yerda bemalol yuradilar. Ardvi Sura - er pushtining ozig‘i,

³ Авесто: тарихий-адабий ёдгорлик / Н. Жўраев; таржимон А.Маҳкам.-Т.: Ф.Фулом, 2015, -624 б

⁴ Авесто: тарихий-адабий ёдгорлик / Н. Жўраев; таржимон А.Маҳкам.-Т.: Ф.Фулом, 2015, -622 б

⁵ Авесто: тарихий-адабий ёдгорлик / Н. Жўраев; таржимон А.Маҳкам.-Т.: Ф.Фулом, 2015, -96 б

erkak belining madori, ularga kuch-qudrat bahsh etuvchi, onalar pushtini to‘ldiruvchi, ularning bachadonini keng etuvchi, barakot berguvchi, ikkiqatlarning najotkori, ularning ko‘ksini sutga to‘ldirguchi, insonlarga omad, baxt, boylik, shifo, bilim va valiylik beruvchi ma‘bud sifatida ta‘rif va tavsif qilinadi. Ardvining suvlari barcha suvlardanda ulug‘ va muqaddas, dunyodagi barcha suvlar yig‘ilib, uningdek omad va baxt ato eta olmaydi.⁶ Kimki unga xavm suvi va barsam bilan sig‘inib, qurbonlik qilsa va yaxshi tilaklar bilan nimaiki tilasa, shuni beradi, bo‘y qizlar yaxshi qallic so‘raydilar, yigitlar bahodirlikni, jasurlikni so‘raydilar.

Mazdaparastlarning fikriga ko‘ra dunyodagi barcha ezgu suvlar yulduzlardan tushgan. Ardvi suvining asl makoni ham yulduzda. Odamlar qut, barakot va saodat olib keluvchi suvlarni olqishlab o‘z yonlariga chorlaydilar. Chorlangan Ardvi Sura o‘z makoni yulduzdan bo‘ynida marjon shodasi, qulog‘ida to‘rt qirrali quyma oltin sirg‘a, boshida harir matodan bog‘ichlar bog‘langan chamber, oltin ko‘zli, beli tortib bog‘langan, uch yuz suvsar mo‘ynasidan pocha po‘stin kiygan go‘zal, chiroyli qomatli qiz misoli (suv parisi qiyofasida) pastga tushadi. Har bir irmoq bo‘yida ming vassadan qurilgan, oynalari yaltiroq savlat to‘kib turadigan qasri bor. Insonlar Ardvu Suraga sig‘inar ekan, o‘z qurbonliklarini daryo bo‘yida o‘tkazadilar (Bugungi kunda ham Surxondaryo vohasida og‘ir kasallarning joni uchun aytilgan sadaqa mol daryo bo‘yida so‘yilib, muhtoj kishilarga, yetim-yesirga tarqatib yuboriladi, bu sadaqaning nomi homtalash deyiladi).

Axura Mazda Ardvi Suraga to‘rtta tulpor bergan, bularning biri yomg‘ir, biri yel (Ardvi Sura izohda “to‘fon ilohi” nomi bilan ham tilga olingan), biri bulut, biri qor va do‘l. Bu to‘rt tulpor “oq tusli, ko‘rkam, zarrin quloq, zarnishon jilovli, oltin suvliq” ko‘rinishida “xush diydali va suvi zamin kengliklari barobaridagi Farog‘ Kart (Amudaryo) daryosining barcha shaxoblari, daryolari, soy va jilg‘alariga nazar tashlaydi” yani ularni suvga to‘lg‘izadi⁷.

“Avesto”da Ardvi Sura bilan birga **Anaxita** nomi ham tilga olinadi. Anaxita – Ardvi Suraning “pokiza, toza” ma‘nosini anglatuvchi doimiy sifati: “Ardvi Sura Anaxita, kelgil, menga madad bergil, yordam bergil. Gar men omon qaytib borsam makonimga, Mazda bunyod etgan yerga qaytib tushsam, senga minglab qurbonliklar keltirgum”⁸.

Tishtar yoki Tishtiriya – yomg‘ir ilohi. Tishtar yulduzining chiqishi mazdaparastlar tasavvurida yomg‘ir, samo suvlarini chaqirgan, bu yulduzning porloq chiqishi, yilning barakali kelishidan, iymon va e‘tiqodning ko‘payishidan darak bergan. Bu yulduzning chiqishi suvlarning to‘lib-toshib, qudratli to‘lqinlarni hosil qilishiga, buloq suvlarining qayta qaynab chiqishiga sabab bo‘lgan. Tishtar yulduziga

⁶ Hayriddin o‘g‘li S. N. O‘ZBEK TILIDA GIPONIMIYA HODISASI //PEDAGOGS jurnali. – 2022. – T. 23. – №. 2. – C. 27-29.

⁷ Avesto: tarixiy-adaabiy e‘dgorlik / N. J‘uraev; tarjimom A. Ma‘kam.-T.: F. Fulom, 2015, -349 b

⁸ Avesto: tarixiy-adaabiy e‘dgorlik / N. J‘uraev; tarjimom A. Ma‘kam.-T.: F. Fulom, 2015, -347 b

hamdlar aytilishi yer yuzidan kasalliklarning ko‘tarilishiga sabab bo‘lgan (xalqimiz orasida o‘likning kiyimlari va ko‘rpalarini yulduz ko‘rsin deya bir kecha kunduz tashqariga osib qo‘yish odati ham mana shu qarahlarning natijasidir). “Suv gavhari” o‘sha yulduzda saqlangan⁹.

Tishtardan tashqari **Sataviys ilohi** (bu ham yulduz nomi) suvlarni yeti iqlimga taqsimlovchi sifatida ta’riflangan¹⁰.

Fravashiy - suvni himoya qiluvchi dev. “Fravashiy” so‘zi himoya qilmoq, tarafdorlik, panoh bermoq degan ma’nolarni anglatgan. Ahura Mazda yaratgan barcha narsalarning, jumladan, osmon, zamin, olov, giyoh va jonivorlar , shu jumladan suvning o‘ziga tegishli fravashiylari bo‘lib, himoyachi vazifasini o‘tagan.¹¹ Xalqimizda kechqurun suv yonidan o‘tganda unga salom berib o‘tish odati bor, go‘yoki suv himoyachini bezovta qilmaslik, uning hurmatini joyiga qo‘yish, o‘ziga ozor yetkazmasligi maqsadida.

Apasha - qurg‘oqchilik xudosi yoki o‘lim devi.¹²

Ashti Gafya - suvda yashovchi yo‘lboshchi¹³: “-Ey Andarvoy! Menga shunday kamyoblik bag‘ishlaginki, birodarim Uruvaxshayaning qasosini Haytaspadan olay va uni o‘ldirgach, tanasi suvda yashovchi yo‘lboshchi Ashti Gafya, buyuk Agvu Gafya va Gandariva bilan ro‘y bergandek garduna (arava) bilan tortay”.¹⁴

“Avesto‘da hatto qarg‘ishlar ham suv bilan aytilgan: “Suv yomon fikr sohibiga nasib qilmasin! Suv yomon so‘zliga nasib qilmasin! Suv badkirdorga nasib qilmasin. Suv dinsiz, do‘st ozor, mug‘ ozor, qo‘shni ozor va oila ozorlarga nasib qilmasin”.¹⁵

Ayni paytda Zardushtiylik diniga mansub aqidalar, urf-odatlar, rasm-rusumlar izi azaldan shu makonda yashab kelayotgan xalqimiz turmush tarzida, qarashlarida, ular o‘tkazadigan marosimlarda saqlanib kelmoqda. Masalan, suv yomonlarni ham ezgulik yo‘liga jalb etadi degan qarash xalqimiz orasida yomon tush ko‘rsa suvga aytish urfini paydo qilgan, go‘yoki yomon tushlarni ham suvlar yaxshilik tomonga o‘zgartiradi. Surxondaryo vohasida bibimushkulkushod o‘tkazilayotganda supra, non, tuz, isiriq, suv, oyna, moylangan paxta bilan birga kosaga suv qo‘yiladi. Eson-omon qaytsin degan ma’noda safar ketayotgan kishining izidan suv sepiladi, kelin-kuyovning turmushi shirin bo‘lsin deya chimildiqda shirin suv beriladi. Bu kabi an’anaviy marosim va udumlarimizning tarixiy-hayotiy asoslari “Avesto” mifologiyasiga bog‘lanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Авесто: тарихий-адабий ёдгорлик / Н. Жўраев; таржимон А.Маҳкам.-Т.: Ф.Фулом, 2015.

⁹ Авесто: тарихий-адабий ёдгорлик / Н. Жўраев; таржимон А.Маҳкам.-Т.: Ф.Фулом, 2015, -670 б

¹⁰ Авесто: тарихий-адабий ёдгорлик / Н. Жўраев; таржимон А.Маҳкам.-Т.: Ф.Фулом, 2015, -486 б

¹¹ Авесто: тарихий-адабий ёдгорлик / Н. Жўраев; таржимон А.Маҳкам.-Т.: Ф.Фулом, 2015, -612 б

¹² Авесто: тарихий-адабий ёдгорлик / Н. Жўраев; таржимон А.Маҳкам.-Т.: Ф.Фулом, 2015, -619 б

¹³ Авесто: тарихий-адабий ёдгорлик / Н. Жўраев; таржимон А.Маҳкам.-Т.: Ф.Фулом, 2015, -544 б

¹⁴ Авесто: тарихий-адабий ёдгорлик / Н. Жўраев; таржимон А.Маҳкам.-Т.: Ф.Фулом, 2015, -544 б

¹⁵ Авесто: тарихий-адабий ёдгорлик / Н. Жўраев; таржимон А.Маҳкам.-Т.: Ф.Фулом, 2015, -190 б